

Koulutus- ja tutkimusleikkaukset pitäisi perua

– Helsingin yliopiston emeritusprofessori Ilkka Niiniluodon haastattelu

Haastattelu on tehty 11.1.2016 ja päivitetty 3.2.2016

Teoreettisen filosofian professori Ilkka Niiniluoto toimi Helsingin yliopiston rehtorina ja kanslerina v. 2003–2013. Hän korostaa yliopistojen merkitystä Suomen historiassa ja niiden yhteiskunnallista vaikuttavuutta, joka tulee kärsimään niihin kohdistuvista leikkauksista. Jos leikkauksia tehdään, niin kannattaisi käyttää laatua niiden kriteerinä – Helsingin yliopisto on yksi maailman huippuyliopistoista. Yliopistojärjestelmän uudistamiseen tarvittaisiin uusia porkkanoita. Suomen yhteiskunnallinen ilmapiiri kaipaa positiivisia näkymiä, jollaisia olisivat mm. koulutus- ja tutkimusmäärärahojen leikkausten peruminen ja yleisen luottamuksen ilmapiirin parantaminen.

Olet koko pitkän urasi ajan tutkinut ja opettanut filosofiaa Helsingin yliopistossa. Millaista kehitystä filosofiassa on tapahtunut sinä aikana?

Olen todellakin tullut opiskelemaan matematiikkaa vuonna 1964, ja innostuin filosofiaan seuraavana vuonna eli aika tarkkaan 50 vuotta sitten. Sillä tavalla on tullut pitkä kokemus tältä tieteenalalta.

FILOSOFIAHAN ON maailman vanhin akateeminen oppiala. Se juontaa juurensa Platonin akatemiaan ja Aristoteleen lyseoon. Tänä vuonna on Aristoteleen 2400-vuotisjuhla. Filosofia on sillä tavalla uskollinen perinteilleen, että meillä Helsingin yliopistossakin on edelleen Aristoteleen jaottelun pohjalta teoreettinen filosofia, joka tutkii ajattelun taitoa, tietoa ja tiedettä. Lisäksi on käytännöllinen filosofia, joka tutkii inhimillistä toimintaa, eettistä harkintaa ja hyveitä.

SEN RINNALLA, että käsitellään näitä klassisia teemoja, on syntynyt uusia filosofian erikoisaloja, jotka tarkastelevat joitakin ajankohtaisia aiheita ja kysymyksiä – vaikkapa tekniikan filosofia, ympäristöfilosofia ja ammattien etiikka. Yhteiskuntafilosofia on tärkeä erikoisala. Meillä on Helsingin yliopistossa Uskali Mäen johtama yhteiskuntatieteiden filosofian huippuyksikkö, joka on tästä aiheesta maailman suurin yksikkö.

Mitä annettavaa filosofialla yleisesti ottaen nykypäivänä on meille kaikille tai yhteiskuntatieteiden tai taloustieteen harrastajille?

Filosofian yksi tehtävä on kehittää tieteellistä ajattelua. Filosofia kasvattaa henkilöitä, joilla on generalistin kykyjä tarkastella kriittisesti hyvin erilaisia asioita. Kyseenalaistaminen ja argumentaatio kuuluvat filosofian välineisiin, ja silloin kohteena voi olla oikeastaan mikä tahansa, vaikkapa taloudellinen toiminta ja taloudellinen ajattelu. Viittaan tässä yhteen seminaarin pohjalta toimitettuun kirjaan ”Talous ja filosofia”, jossa näin on tehty (**NIINILUOTO YM.** 2013).

Filosofia voi kyseenalaistaa taloudellista toimintaa ja taloustieteellistä ajattelua.

Sikäli tietysti tuo kuulostaa vähän tutulta, että taloustieteen piirissä puhutaan taloustieteelli-

MYÖS KAIKKI MENESTYVÄ STRATEGINEN TUTKIMUS POHJAUTUU PERUSTUTKIMUKSEEN.

sestä imperialismista, ts. taloustieteen välineitä käytetään hyväksi ”tunkeuduttaessa” toisten tieteenalojen ton-teille.

Mainitussa kirjassa on Uskali Mäen artikkeli markkinakäsitteen laajentamisesta eli taipumuksesta tarkastella kaikkea ikään kuin taloudellisten markkinoiden näkökulmasta.

SUOMI NOUSUUN KOULUTUKSELLA JA TUTKIMUKSELLA

Suomessa on nyt talousahdinko, josta pyritään pois parantamalla kilpailukykyä. Tässä tullaan siihen, että olet ollut yliopiston johdossa pitkään ja varmasti perehtynyt yliopistojen rooliin yhteiskunnassa. Millainen on yliopistojen ja yleensä tutkijoiden asema tällaisessa tilanteessa?

Mehän puhumme nykyään yliopistojen yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ja vuorovaikutuksesta. Suomessa on hyviä esimerkkejä siitä, miten tutkimus voi lisätä innovaatioiden kautta kansallista kilpailukykyä. Nokian menestys 1990-luvulla perustui merkittävällä tavalla sellaiseen tekniikan alan osaamiseen, jota oli Suomessa kehitetty.

Eikös Nokialla ollut jossain vaiheessa oma tohtorikoulutusohjelmakin?

Nokialla oli tosiaan oma tutkimuskeskus ja itse asiassa isompi tutkimusbudjetti kuin koko muulla Suomella. Pohjana oli työ, mitä oli tehty teknillisissä korkeakouluissa ja Oulun yliopistossa, mutta myös perustutkimus matematiikan ja tietojenkäsittelytieteen piirissä. Minusta tämä on edelleen tärkeä mahdollisuus, sillä Suomessahan yritysten ja yliopistojen yhteistyö on tilastojen mukaan maailman kärkiluokkaa.

TOISAALTA PANOSTETAAN siihen, mitä nykyään sanotaan strategiseksi tutkimukseksi. Sen kohteina ovat suuret yhteiskunnalliset haasteet kuten ilmastonmuutos, ikääntyminen, terveys jne. Kyllä on tärkeää, että yliopistot ovat

tässäkin aktiivisesti mukana. Mutta itse korostaisin tässäkin yhteydessä sitä, että kaikki tällainen menestyvä, relevantti, soveltuva, strateginen tutkimus kuitenkin pohjautuu perustutkimuksen uusiin avauksiin. Tarvitsemme edelleen vahvan tuen yliopistojen perustoiminnoille ja sellaiselle vapaalle perustutkimukselle mitä Suomen Akatemia ja EU:n tasolla ERC¹ rahoittavat.

YLIOPISTOJEN YHTEISKUNNALLINEN vaikuttavuushan on usein epäsuoraa ja tapahtuu pitkän aikataulun kuluessa. Ehkä paraatiesimerkki on se, miten Suomen kansakunta rakennettiin 1800-luvulla. Siinä avainasemassa oli Helsingin yliopisto eli silloinen Keisarillinen Aleksanterin yliopisto, jonka piirissä harjoitettu kulttuurin tutkimus, filosofia, kieli, taide ja historia yhdessä loivat Suomen identiteetin. Tällä tavalla Suomi kansakuntana perustuu itse asiassa yliopistoliseen toimintaan.

”Helsingin yliopistoon sijoitettu euro tuo yhteiskunnalle takaisin 4,5 euroa.”

MYÖS ITSENÄISEN Suomen keskeiset instituutiot, jos katsoo kirkkoa, sairaaloita, oikeuslaitosta, demokratiaa, valtionhallintoa, hyvinvointiyhteiskuntaa, kaupankäyntiä, tekniikkaa ja elämänlaatua, ovat kaikki ammentaneet yliopistollisesta toiminnasta. Sitten ovat myös ihan suorat taloudelliset vaikutukset, joita syntyy yritys yhteistyössä sekä startup-yritysten ja patenttien kautta uusista keksinnöistä. Tällä alalla on paljon nuorten innokkaiden tutkijoiden aikaansaamaa ”pöhinää”. Tuoreen kansainvälisen arvion (**BIGGAR ECONOMICS** 2015) mukaan Helsingin yliopistoon sijoitettu euro tuo yhteiskunnalle takaisin 4,5 euroa. Kuitenkin yliopistojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus on paljon laajempi kuin kapeilla taloudellisilla mittareilla tulee näkyviin.

Mitä arvioisit olleen syynä siihen, että uusi hallitus lähti leikkauslinjalle yliopistojen ja tutkimuksen suhteen?

Kyllähän se yllätys kaikille oli, että näin rajusti lähdettiin tutkimusta ja koulutusta leikkaamaan. Sehän ei ollut minkään puolueen vaaliohjelmassa.

Oli koulutuslupaus, ettei koulutuksesta leikata.

Niin, luvattiin päinvastoin, ettei koulutuksesta leikata. Hyvin pitkään on maamme menestysstrategiana noudatettu linjaa, että Suomi on tutkimukseen, koulutukseen ja osaamiseen perustuva hyvinvointiyhteiskunta. Yliopistoissa tietysti ymmärretään talouskriisistä syntyviä yleisiä säästötarpeita, mutta se, että ne kohdistuvat näin rajusti tänne yliopistosektorille, oli pettymys.

RATKAISU ON myös lyhytnäköinen Suomen tulevaisuuden kannalta. Kun 1990-luvun laman yhteydessä myös leikattiin yliopistojen rahaa ja se näkyi lomautuksina, niin kuitenkin silloin samaan aikaan panostettiin tutkimukseen. Siinä oli sellainen yhtälö, että yliopistoja vähän rokotettiin, mutta samalla valtion tiedeneuvoston suositusten pohjalta lisättiin t&k-panostusta.

VTT, Tekes...

...ja myös Akatemian rahat nousivat. Juuri tämä oli se vipu, jolla Suomea silloin nostettiin. Nyt tapahtuu samaan aikaan se, että perustutkimusta ajetaan alas yliopistojen ja Akatemian kautta, soveltavaa tutkimusta supistetaan valtion sektoritutkimuslaitosten kautta ja myös vähennetään sellaista rahaa, jolla voitaisiin tehdä tutkimuksen ja yritysten yhteistyötä eli Tekes-rahaa ja SHOKkeja². Tämä on minusta tosi huono yhtälö.

LÖYSIN PIENEN esitteen, jossa on Helsingin yliopiston strategiset tavoitteet tälle hallituskaudelle. Siellä on ensimmäisenä se, että maan parhaan yliopiston perusrahoitus turvataan. Nyt kun yliopistoindeksi³ jäädytetään koko

KAIKKI SUOMEN KASVUKESKUKSET OVAT YLIOPISTOKAUPUNKEJA, MUTTA LEIKKAUKSET KOHDISTUVAT JUURI NIIHIN.

hallituskaudeksi, niin sehän tietysti kohdistuu kaikkiin yliopistoihin koon suhteessa. Siten Helsingin yliopisto saa suurimman osuuden niistä leikkauksista. Tämän lisäksi tuli apteekkirahojen⁴ leikkaus, joka on melkein 30 miljoonaa euroa. Jos ymmärrettäisiin oikein koulutuksen ja tutkimuksen merkitys kansakunnan menestykselle, parempi menetelmä olisi käyttää koon sijasta laatua rahoituksen kriteerinä.

Yliopistoindeksin jäädytys ja apteekkirahojen leikkaus heikentävät yliopistojen perusrahoitusta.

KUN TÄLLÄ hetkellä sekä Helsingin yliopisto että Aalto-yliopisto ovat käyneet rankat yt-neuvottelut, on ikävä kyllä unohdettu se tosiasia, että pääkaupunkiseutu on dynaaminen talousveturi koko Suomelle. Jos katsotaan Suomen kehitystä, niin itse asiassa kaikki maamme kartalta löytyvät kasvukeskukset, siis paikat minne ihmiset muuttavat ja missä on elinkeinoaktiivisuutta, ovat yliopistokaupunkeja.

Onko tässä siis jotain aluepolitiikkaa? Nyt kun hallituksessa on keskustapuolue, ja ehkä muissakin hallituspuolueissa on voimia, jotka haluaisivat jarruttaa kasvukeskusten kehitystä ja suosia maaseutua enemmän, niin sitten erityisesti Helsingin yliopistoon isketään tällä tavalla.

Kyllä se aluepolitiikalta maistuu. Olin itse mukana, kun uutta yliopistolakia tehtiin ja siihen kirjattiin indeksiehto, jonka piti turvata kustannustason nousu kaikille yhteisesti. Pelin henki oli se, että kenenkään tilannetta ei huononnetta, jolloin ideana oli myös se, että turvataan Helsingin yliopiston asema. Me olemme kuitenkin Suomen ainoa maailman 100 kärkiyliopiston joukossa.

OLIN ITSE silloin kanslerina valtioneuvostossa, kun kirjattiin laki, jonka mukaan apteekkimaksun kompensatio tulee jatkossakin yliopistolle. Tiedän, että silloin keskustapuolueen piirissä oli vähän erilaisia näkemyksiä, mutta silloinen pääministeri Matti Vanhanen tuki tässä asiassa Helsingin yliopistoa. Hänellä oli siinä ihan hyvä ja selkeä näkemys. Mutta nyt eduskunta on jo päättänyt, että vietään yliopistolta se melkein 30 miljoonaa. Tämä on ollut sellainen voimavara, jolla olemme voineet pitää tutkimuksen ja koulutuksen eksellenssiä yllä. Olisi toivonut, että edes kokoomuksen sivistysporvarit olisivat tehneet toisenlaisen arvoalinnan.

SILLOIN KUN Helsingin yliopisto menetti almanakkaerioikeuden EU:hun liityttäessä, yliopisto sai valtiolta kompensatiota menetetyistä tulosta. Jos apteekkierioikeuden riistossa noudatettaisiin kompensatiomallia, niin sehän vaatisi 600 miljoonan euron pääoman, jonka tuotto 5 prosentin vuositasolla olisi tämä 30 miljoonaa. Valtio voisi sen toteuttaa omaisuuttaan myymällä, mutta en usko nykyisen hallituksen tähän suostuvan.

Mitä näistä leikkauksista sitten seuraa? Onko sitä jo arvioitu tai ennakoitu, millaisia vahinkoja niistä koituu?

Ilman muuta niistä koituu vahinkoja. Helsingin yliopistossa on arvioitu, että hallituskauden lopussa on 106 miljoonan tappiot vuosittaiseen nykytasoon nähden. Yt-neuvotteluissa tarkasteltiin enintään 1 200 hengen vähennyksiä tämän vuosikymmenen loppuun mennessä, mikä on 15 prosenttia koko henkilöstöstä. Yliopiston menoeristä tietysti ylivoimaisesti suurin muodostuu henkilöstön palkkakuluista. Voimme toki jonkin verran säästää tilakustannuksissa ja laitteissa, mutta ei se näin suurissa leikkauksissa paljoa auta. Hallinnon organisaatio on päätetty panna uusiksi, mutta ei meilläkään niin suurta hallintohenkilökuntaa

ole, että vain sen piirissä tehtävillä vähennyksillä voitaisiin näin suuria ratkaisuja saada aikaan.

MUTTA NYT tämä yt-prosessi on käyty. Yliopisto on ilmoittanut irtisanovan vuoden 2017 loppuun mennessä 570 työntekijää, joista 75 on opetus- ja tutkimushenkilöstöön kuuluvaa. Lisäksi määrällisiä työsuhteiden ja eläkkeelle jäävien osalta tulee vuoteen 2020 mennessä lisävähennyksiä 410 henkeä, joista 220 on opettaja-tutkijoita. Siis yhteensä noin tuhannen hengen leikkaus on edessä.

**Helsingin yliopisto vähentää
vuoteen 2020 mennessä noin
1000 henkeä, joista noin 300
on opettajia ja tutkijoita.**

Siinähan voi käydä helposti niin, että tutkimus- ja opetushenkilökunnalle lankeaa entistä enemmän hallintotehtäviä.

Kyllä tällaista harmillista piilohallintoa on jo ollut ja syntyy lisää. Tässä voi todeta, että kun yliopistoindeksiä on jo aikaisemminkin leikattu, niin yliopisto on hallinnon rekrytointikiellon avulla ottanut niin sanotusti löysät pois meidän rakenteistamme. Jo ennen näitä neuvotteluja henkilöstö on vähentynyt 500:lla.

YLIOPISTON STRATEGISEN ohjelman toisena tavoitteena oli se, että yliopisto pääsisi tekemään sisäistä rakenteellista kehittämistä, mutta sitä on tällaisessa tilanteessa äärimmäisen vaikeaa tehdä rationaalisella tavalla.

Pitäisikö yliopistojen ottaa käyttöön lukukausimaksut ulkomaisille tai kaikille opiskelijoille?

Tässä voisi jälleen viitata tuohon strategiaan, jossa kolmantena oli koulutusvienti. Koulutusvienti antaa mahdollisuuksia, mutta jälleen voi arvioida, että tulolähteenä se on aika pieni. Uskon myös, että yliopistot ovat hyvin

MAAILMAN NOIN 17 000 YLIOPISTOSTA HELSINKI ON 67. NS. SHANGHAIN RANKING-LISTALLA.

valmiita nyt siihen ratkaisuun, että EU-tai ETA-alueen ulkopuolisilta opiskelijoilta kerätään lukuvuosimaksuja, joiden aika kovaksi hinnaksi Helsingin yliopisto on vahvistanut 10 000–25 000 euroa. Täydennyksenä on kuitenkin apurahajärjestelmä. Tämäkin kehittää meidän toimintamme kansainvälistymistä, onhan meillä ollut pitkän aikaa tavoitteena saada entistä enemmän ulkomaisia opettajia ja opiskelijoita tänne Suomeen.

Tuntuisi ainakin siltä, että ilmainen koulutus on ollut sellainen valtti, joka on houkuttellut tänne, mutta se tulee sitten vähemmän.

Kyllä osittain, mutta tulee varmaan vähän eri opiskelijoita. On ollut sellaisia, jotka ovat tulleet tänne vain ilmaisen opiskelun takia, joten ehkä niitä jää pois, mutta tilalle tulee sellaisia laadukkaita opiskelijoita, joilla on mahdollisuus maksaa lukukausimaksuja.

Vastineeksi saatetaan sitten vaatia laadukasta koulutusta.

Niin, sitten on oikeus vaatia laadukasta koulutusta. Kyllähän näiden vähennysten myötä tulee myös huoli siitä, kuinka innostava yliopisto on suomalaisille lahjakaille nuorille urasuunnittelun kannalta, ja kuinka houkuttelevana me voimme pitää sen ulkomaisille huippuosaajille, joita olisi myös tarpeellista saada tänne opettajiksi ja opiskelijoiksi. Jos rahat niukkevat ja elämä muuttuu täällä ankeaksi, niin on vaikea enää houkuttaa väkeä, ja ehkä täältä lähtevät parhaat pois.

Yliopistoihin kohdistuvat leikkaukset tulevat lisäämään aivovuotoa Suomesta.

PROFESSORI JAAKKO HÄMEEN-ANTTILA on näkyvä esimerkki. Näitä parhaita kykyjä tietysti houkuttellaan maailmalle,

ja jos täällä tilanne on kovin ankea, niin kyllä niitä lähtijöitäkin tulee olemaan. Kreikka on tästä hälyttävä esimerkki.

HELSINGIN YLIOPISTO ON MAAILMAN 100 PARHAAN JOUKOSSA

Se ei taida olla kauhean laajasti tunnettu asia, kuinka Helsingin yliopisto ainoana Suomen yliopistoista on maailman 100 parhaan joukossa. Ns. Shanghain listalla se oli viimeksi sijalla 67, joka oli kaikkien aikojen paras. Missä Helsingin yliopisto on hyvä?

Vaikuttamassa ovat pitkät perinne ja monipuolisuus. Meillä ovat kaikki päätieltenalat paitsi tekniikka ja liiketaloustiede, siis kattava valikoima humanistisista tieteistä lääketieteeseen ja luonnontieteisiin.

YLIOPISTOJEN RANKINGLISTAT käyttävät jonkin verran erilaisia indikaattoreita. Jotkut mittaavat mainetta maailmalla. Shanghain lista, joka on kaikkein tunnetuin, mittaa nimenomaan tutkimuksen ansioita. Mukana on erilaisia tapoja mitata tutkimusaktiivisuutta ja sitä huomiota, minkä tutkimukset saavat, vaikkapa viittausindeksien avulla. Mehän olemme itsekin tehneet omaa laadunvarmistusta ja tutkimuksen arviointia kansainvälisten paneelien avulla. Vuonna 1999, kun olin itse tutkimuksen vararehtori, olin vetämässä ensimmäistä tällaista arviota.

OLEMME PANOSTANEET muutamiiin omiin korkeatasoisiiin tutkimusyksiköihin, kuten biotekniikan, neurotieteen ja molekyyli lääketieteen instituutit sekä humanistinen tutkijakollegio, joissa on käytetty myös apteekkirahaa pohjana. Sitten olemme menestyneet erittäin hyvin Akatemian huippuyksikköjen ja akatemiaprofessorien kilpailuissa haussa. Siinäkin meidän prosenttiosuutemme valtakunnallisesti on paljon suurempi kuin vaikkapa opiskelijamäärien suhteessa. Olemme tutkimusintensiivinen yliopisto. Vaikkapa Shanghain listassa näky se, että meillä on erinomaista lää-

ketiedettä, luonnontieteitä, biologiaa ja ympäristötutkimusta.

HELSINGIN YLIOPISTOHAN on yksi perustajajäsen eurooppalaisessa tutkimusintensiivisten yliopistojen verkostossa LERUssa⁵. Siinä oli 12 perustajajäsentä – Oxford, Cambridge, Helsinki, Saksasta muutama jne. – siis todelliset Euroopan huippuyliopistot. Jos ajattelemme, että maailmassa on noin 17 000 yliopistoa, niin Shanghain listan sijoitus 67 tarkoittaa, että me olemme puolen prosentin parhaimmistossa. Sitä ei ehkä Suomessa todellakaan ole hyvin ymmärretty, että on näin vaatavaa päästä tällaiselle tasolle ja pysyä siinä.

ME OLEMME myös muissa rankingeissa 100 parhaan joukossa, myös sellaisissa, jotka perustuvat aika paljon mainearviointeihin. Mielenkiintoinen on ns. QS Ranking⁶, jossa on tieteenalakohtaisia arvioita maailman kärkisijoituksista. Joillakin erikoisaloilla me olemme siellä 50 parhaan joukossa. Esimerkiksi filosofia Helsingin yliopistossa, siis oma alani, on sijalla 46.

Ekonomistina tulee mieleen, onko ranking-listoja suhteutettu yliopistojen käytössä oleviin resursseihin mitenkään, esimerkiksi rahamääriin.

Kyllä ne osittain ovat. Shanghain listassa on sellainen momentti, joka mittaa kokotekijää, mikä hiukan tukee Helsingin yliopistoa. Mutta uusi Nobelin palkinto olisi kova juttu.

”Yhden amerikkalaisen huippuyliopiston varat voivat olla enemmän kuin koko Suomen yliopistosektorin yhteensä.”

Aina sanotaan, että kärjessä on amerikkalaisia yliopistoja, joiden resurssit ovat aivan toista luokkaa.

Opiskelijamääriltäänhän ne huippuyliopistot eivät ole kovin suuria. Niissä taas

opettaja-opiskelija-suhde on paljon parempi kuin meillä. Yhden amerikkalaisen huippuyliopiston varat voivat olla enemmän kuin koko Suomen yliopistosektorin yhteensä, joten edes sen hajasijoituksen purkaminen ei tässä vertailussa auttaisi.

Tulisiko pitää järkevänä tavoitella tällaista pääsyä vaikkapa 50 parhaan joukkoon. Mitä siihen vaadittaisiin? Ei ainakaan näitä leikkauksia.

Helsingin yliopiston strateginen tavoite olla maailman 50 huipun joukossa ei ole mielestäni epärealistinen, vaikka toisaalta kilpailuhan on äärimmäisen kovaa, ja sinne 100 kärkeen ovat esimerkiksi kiinalaiset yliopistot innolla ja suurella rahalla pyrkimässä. Mutta Pohjoismaat menestyvät aika hyvin. Ruotsista ja Tanskasta on yliopistoja siinä samalla tasolla.

MUTTA EI siinä ainakaan tarvita leikkauksia, jotka tulevat varmastikin rapauttamaan toimintamme tasoa. Korkea laatu vaatii erittäin lahjakkaita tutkijoita, jotka tekevät menestyksellä tutkimusta, sitoutuneita opiskelijoita sekä vahvaa hallintoa ja infrastruktuuria, jotka tukevat luovaa työtä. Helsingin yliopistokin on Suomen muiden yliopistojen tapaan

käynyt läpi laadunvarmistusjärjestelmän auditointeja. On tutkittu, miten hommat hoituvat ja ovatko järjestelmät kunnossa. Siinä suhteessa me olemme olleet aika hyvin viritettyjä. Meillä on toimivat atk-järjestelmät ja kirjastot ja myös tukea kansainvälisiin tehtäviin. Mutta nyt kun ruvetaan joka puolelta etsimään säästöjä, niin varmasti nämä yleiset toiminnan edellytykset tulevat heikkenemään.

Kun vilkaisin tätä Helsingin yliopiston esitettä, niin kohdasta 2 ("Lisää laatua rakenteellisiin ratkaisuihin") tuli mieleen se, mikä tässä on jo ollut vähän yleisessäkin keskustelussa, että rakenteellinen ratkaisu olisi poistaa joiltakin ns. maakuntayliopistoilta ylempien tutkintojen koulutus- ja antamismahdollisuus. Onko siinä säästöjä tehtäessä sitten tarkoitus siirtää tutkijaresurssia tänne Helsingin yliopistolle?

Kun puhutaan iskusanana yliopistojen profiloitumisesta, jonka kautta jokaisen pitäisi löytää omia vahvuusalueitaan, sillä voidaan tarkoittaa työnjakoa esimerkiksi koulutusvastuissa: missä opetetaan oikeustiedettä ja missä hammaslääketiedettä jne. Voisi olla mahdollista tehdä siirtoja

tai sopimuksia, jotta voidaan paremmin keskittyä joissakin suuremmissa yksiköissä omiin aloihin. Profiloitumista voisi myös tapahtua sillä tavalla, että toiset yliopistot saavat enemmän vastuuta tohtori-koulutuksesta ja toiset perusopetuksesta ja maisterikoulutuksesta. Yliopistojen on kuitenkin vaikeaa keskenään päästä tällaisiin sopimuksiin.

Yliopistojen olisi helpompi sopia rakenteellisista uudistuksista yliopistojärjestelmään, jos niille tarjottaisiin siihen jotakin porkkanaa.

Varmasti. Se päätös pitäisi tulla ylhäältä, jotta se onnistuisi. Ei se millään yliopistojen välisellä sopimuksella tule toteutumaan.

Entinen yliopistojen rehtorien neuvosto ja nykyinen Suomen yliopistot (UNIFI) ry on teettänyt rakenteellisia selvityksiä eri tieteenaloilta. Niissä on ehdotuksia siitä, miten tällaista profiloitumista ja tehtävienjakoa voitaisiin tehdä. Ministeriö sitten jakamalla resurssia ja palkitsemalla stra-

teigista suunnittelua voi myös vaikuttaa siihen suuntaan. Muodikkaat yliopistojen yhdistämiset ovat ehkä vähentäneet makrotason yksiköitä, mutta niiden sisällä ei ole tapahtunut kovin paljon rakenteellista uudistumista. Minulla on se käsitys, että tämä keskeneräinen prosessi tarvitsisi sellaista porkkanaa, jota käytettiin kun kolmen korkeakoulun toimintoja yhdistettiin Aalto-yliopistoksi. Tällainen tilanne, jossa kaikki joutuvat vähentämään, useat yliopistot käyvät yt-neuvotteluja ja jotkut Turun ja Tampereen tapaan sinittelevät käyttämällä omaa pääomaansa, ei ole kovin otollinen hyvin harkituille rakenteellisille ratkaisuille.

SYNKKIÄ NÄKYMIÄ

Suomen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin vaikuttavat tänä päivänä sellaiset globaalit ongelmat kuin talouskasvun hitaus, ilmastonmuutos, terrorismi ja pakolaisvirrat. Mikä mielestäsi on keskeisintä ja suurin uhka meille?

Elämme todella vaikeaa aikaa. Kuten sanotaan, maailmankirjat ovat sekaisin monella taholla. Näitä huolenaiheita kyllä riittää. Vuoden 1990 paikkeilla Francis Fukuyama esitti yltiöoptimistisen käsityksen, että nyt liberaali länsimainen markkinatalous on lopullisesti voittanut, ja on saavutettu happy end, jonka jälkeen ei enää synny suuria yhteiskunnallisia konflikteja. Kyllähän sitä kaikki epäilivät saman tien kun hän sen esitti, mutta silti on ollut hämmästyttävää, kuinka pahasti pielessä se ennustus oli.

MONET MEISTÄ ovat uskoneet maailman edistykseen – ei sillä tavalla, että se olisi joku välttämätön asia, vaan niin, että maailmassa yhteisesti kamppaillaan hyvien asioiden puolesta. Tämän valossa on katkeraa nähdä, mitä on tapahtunut demokratian ja oikeusvaltion asemalle maailmankartalla ihan meidän lähinaapureissammekin – Venäjä, nyt Euroopan puolella Unkari, Puolakin alkaa mennä huonoon suuntaan. Lähi-idässä oli odotus, että arabikevät jollakin tapaa lisäisi demokratiaa, mutta se johtikin ihan päinvastaisiin tuloksiin, sen myötä terrorismin lisääntymiseen ja hallitsemattomaan turvapaikkojen hakijoiden prosessiin.

ILMASTONMUUTOKSESSA OLI pieni positiivinen käänne Pariisin kokouksen

päätöksissä. Mutta pitemmällä aikavälillä jos lämpeneminen jatkuu ja Etelä-Eurooppa alkaa kuivua ja aavikoitua, niin nämä nyt nähdyt ihmisvirrat ovat pieni puro siihen nähden, mitä tulee luultavasti kansainvaelluksena tapahtumaan. Jotkut yrittävät uskotella, että ilmastonmuutos olisi Suomelle hyvä asia: täällä on sitten lämpimämpiä talvia ja jotkut viljalajit menestyvät, mutta siitä varmasti syntyyä sosiaalista kaaosta ei kyllä kukaan osaa hallita. Tällaisia aika synkeitä näkymiähän maailmassa on.

Synkeitä näkymiä maailmassa: ilmastonmuutos, pakolaisvirrat, terrorismi, demokratian ja oikeusvaltion asema.

Eikö tämä kuitenkin johda lopulta rajojen sulkemiseen? Onhan jo jonkin verran aitoja rakennettukin.

Aika paljon uusia rajoja ja aitoja todella rakennetaan. Onhan meilläkin ollut oma historiallinen asemamme idän ja lännen välillä. Olemme olleet sotatantereena vuosisatoja, ja tänne ovat heijastuneet monet maailman mullistukset. Silti me olemme monessa suhteessa olleet aika suojattuja. Minun elämäni aikana, kun olen syntynyt heti sodan jälkeen, tämä pohjoismainen demokraattinen yhteisö on ollut hyvinkin rauhallinen ja hieno paikka asua. Nyt talouskriisit heittelevät meitä.

NOISTA KYSYMYKSISTÄ tuli mieleen se, että ei siitäkään kauaakaan ole, kun silloisen ulkoministeri Stubbin johdolla pantiin pystyyn maabränditoimikunta. Olin siinä jäsenenä, ja Jorma Ollila oli puheenjohtajana. Työryhmän raportissa Suomen valtteinä nostettiin esiin kolme asiaa. Yksi oli puhdas luonto, toinen oli koulutus, ja kolmas oli ongelmanratkaisukyky. Kyllähän meillä edelleen puhdasta luontoa on. Se on varmaan parhaiten säilynyt näistä kolmesta. Talvivaara on tosin siinä poikkeus ja ilmastonmuutos vähän pitemmällä aikavälillä uhkaa sitäkin. Mutta brändin kolmijalan suhteen koulutus on kärsimässä, kuten edellä on todettu, ja samoin ongelmanratkaisukyky. Brändiryhmässä oli toiveikas ajatus,

jonka mukaan Suomella on niin hyvä maine maailmalla, että jos jossakin on ongelma, niin sanotaan, että kutsu paikalle suomalainen; ”consider it solved”.

Kuten Martti Ahtisaari?

Kyllä, Ahtisaari on hyvä malli, että Suomi voisi olla esimerkkinä tällaisessa konfliktienratkaisutoiminnassa. Nyt kyllä valittavasti näyttää siltä, ettei Suomi pysty oikein ratkaisemaan omiakaan asioitaan, saati sitten että voitaisiin maailmalla esiintyä sellaisina, jotka kykenevät muidenkin asioita ratkomaan.

SUOMEN YHTEISKUNNALLINEN ILMAPIIRI KAIPAA PIRISTYSTÄ

Me olemme jääneet sillä tavalla jälkijunaan, että meillä on heikoin talouskasvu Euroopassa. Ei oikein löydy eväitä talouden nousuun. Kyllähän tästä tilanteesta seuraa yleisen ilmapiirin heikentymistä: talouslama voi ruokkia henkistä lamaa, avuttomuutta ja ahdistuneisuutta.

Suomelta puuttuu nyt positiivinen projekti, jollainen oli esimerkiksi sotienjälkeinen jälleenrakennus ja hyvinvointivaltio.

Olet puhunut myös kielteisyydestä.

Kyllä. Meiltä puuttuu nyt positiivinen projekti. Me puhumme siitä, että Suomi nousuun, mutta ei oikein ole mallia, millä se tehtäisiin. Jos katsotaan Suomen historiaa, niin meillä on ollut kansallisvaltion rakentaminen, itsenäisen Suomen muodostaminen, talvisota ja sodan jälkeen jälleenrakentaminen, ja sitten oli hyvinvointivaltion projekti. Informaatioyhteiskunta ja Euroopan unioni olivat myös sellaisia, jotka kannustivat ihmisiä yhteisiin ponnistuksiin. Nyt selaista puuttuu. Meillä on enemmänkin kielteisyyttä: ollaan Euroopan unionia vastaan tai ollaan maahanmuuttoa vastaan. On ei-merkkisiä projekteja.

Yksi esitetty iso projekti on tunneli Helsingistä Tallinnaan. Nähdään, että sillä on kauaskantoinen merkitys sitä kautta, että liitytään sitten suoraan Manner-Eurooppaan. Mutta onko se

”LUOTTAMUKSEN ILMAPIIRIN RAKENTAMISTA KAIVATAISIIN NYT KOVASTI.”

ollenkaan sitä samaa kaliiberia kuin mainitsemasi aikaisemmat projektit?

Ei se nyt ihan ole, mutta kyllä tuollainen hyvä liikennekin voi vaikuttaa paljon. Juutinrauman silta Tanskan ja Ruotsin välille vilkastutti paljon Malmön ja Kööpenhaminan aluetta.

Puhutaan ”Talsingista” tässä yhteydessä, mutta etäisyys on kyllä vähän pitempi.

Kyllä tuon tyyppisiä projekteja tarvitaan, ja sitten myös itsetunnon kohotusta. Nuorten jääkiekkoilijoiden MM-kulta oli hyvin tervetullut. Se innosti ihmisiä ja antoi taas vähän sellaista itsetuntoa, että me suomalaiset pärjäämme.

Samoin kuin vuoden 1995 maailmanmestaruus.

Kyllä 1995 maailmanmestaruus oli sellainen, joka myös kohotti mielialoja. Se oli sama vuosi, kun liitettiin EU:hun ja Nokia oli nousussa.

KERRAN SANOIN suomalaisten kielteisydestä jossakin pienessä jutussa, niin sain kuorossa sellaisen vastauksen, että emmepä ole kielteisiä. [Naurua.]

Mikä paradoksi!

Se keskustelu oli vähän paradoksaalista. Se meni vähän juupas-eipäs-väittelyksi.

Olisiko jotain siinä, että hallitus peruisi koulutus- ja tutkimusleikkaukset ja alkaisi panostaa siihen?

Se olisi kyllä hyvä ratkaisu. Hallitus on jo perunut kaikkea muutakin. Tietysti oman imagon kannalta he tuntisivat kiusalliseksi taas perua jotakin, mutta kyllä se olisi sellainen positiivinen käänne, joka varmasti auttaisi eteenpäin. Suomen nousun avaimia etsittäessä varmasti tarvittaisiin kaikkien panos, ja myös yliopistotutkijoiden yhteiskuntatieteellisiä ja taloustieteellisiä analyyseja kaivattaisiin.

Liittykö tähän ilmapiiriin myös jottenkin poliitikkojen ja liikemiesten

käyttäytyminen? Siinä on tullut esille epärehellisyttä ja suoranaista valehtelua. Esimerkkinä vaikkapa Talvivaara, josta on jo tehty elokuvakin. Ja sitten eräät ministerien kiinnijäämiset. Eivätkö nekin jotenkin vaikuta tähän, kun luottamus politiikkaan ja näiden kykyihin horjuu pahasti?

Brändiryhmässä puhuimme aika paljon positiivisesta itsekuvasta, jonka mukaan suomalaiset ovat rehellisiä ja suoraviivaisia. Olemme pärjänneet erittäin hyvin sellaisissa kansainvälisissä tilastoissa, joissa on katsottu, kuinka vähäistä korruptio on. Meillä on hyvä virkamieskunta, joka ei ole lahjottavissa. Rehellisyys on sellainen hyve, joka on kärkipäässä kaikissa pitkäaikaistutkimuksissa, joita mm. sosiaalipsykologit ovat tehneet. Sitten kaikki sellaiset esimerkit, joissa suomalaisten rehellisyys joutuu koetukselle, heikentävät kansakunnan moraalista ryhtiä. Sen takia silloin aikanaan syntyi niin paljon kohua vaalirahoitusprobleemastakin. Ei ehkä niinkään, että se olisi ollut sinänsä laitonta, mutta sitä peiteltiin eikä ihmisille kerrottu oikeaa laitaa. Jos tällaisia esimerkkejä on hyvin paljon, niin ikävä kyllä se murentaa suomalaisten selkärankaa.

Koulutus- ja tutkimusleikkausten peruminen olisi positiivinen käänne, joka veisi Suomea eteenpäin.

Se voi myös lisätä sellaisten poliitikkojen kannatusta, jotka vaativat roistoja kiinni, ja populististen ja jopa ääriliikkeiden kannatusta

Kyllä, ääriliikkeet saavat siitä kasvua. Nyt kun tilanne on kaiken kaikkiaan aika kuuma, kun syntyy turvattomuuden tunnetta, somen vihapuhetta ja itseään sotilaiksi kutsuvia katupartioita, niin tuntuu vähän siltä kuin oltaisiin jossakin villissä lännessä, jota koskevissa filmeissä

oli usein lynkkausjoukkoja ja kiihkoisaa liikkeelle lähteviä porukoita ...

...tai 1930-luvun Saksan tapaus.

Niin. Luottamuksen ilmapiirin rakentamista kaivattaisiin nyt kovasti. Siinä suhteessa olen itse pettynyt, että ehkä vähän huonosti nimetty yhteiskuntasopimus ei mennyt läpi viime vuoden lopulla. Oli kuitenkin jo sellaisia merkkejä, että oltaisiin voitu saada sellainen ratkaisu aikaan, joka olisi rauhoittanut työmarkkinatilannetta ja helpottanut kestävyysvajetta. Mutta siinä vähän puolin ja toisin sotkettiin asetelmia, että se ei onnistunutkaan. Kyllä luottamuksen rakentaminen olisi avainasemassa. ■

Viitteet

- 1 ERC on European Research Council eli Euroopan tutkimusneuvosto, ks. <https://erc.europa.eu>.
- 2 SHOK = Strategisen huippuosaamisen keskittymä, ks. www.shok.fi.
- 3 Yliopistoindeksillä kuvataan yliopistojen kustannustason kehitystä, jonka perusteella valtio myöntää niille perusrahoitusta.
- 4 Helsingin (ja Itä-Suomen) yliopistolla on oikeus ylläpitää apteekkia, joka maksaa yhteisöveron ja liikevaihdon perusteella määräytyvän apteekkimaksun valtiolle. Valtio on kuitenkin palauttanut nämä apteekkirahat.
- 5 LERU = League of European Research Universities, ks. www.leru.org.
- 6 Ks. www.topuniversities.com.

Kirjallisuus

BIGGAR ECONOMICS (2015), Economic Contribution of the LERU Universities, A Report to LERU. www.leru.org/files/publications/LERU_Economic_Contribution_-_Report.pdf

NIINILUOTO, I. & VILKKO, R. & KUORIKOSKI, J. (toim.) (2013), Talous ja filosofia, Helsinki: Gaudeamus.